عکس‌ها: خبرنگار گروه طرح نو

نگاهی به چرایی، چگونگی و تبعات جنگ جهانی اول

بیچاره تاریخ جهان

مجتبی پارسا
خبرنگار گروه طرح نو

هرچند تاریخ را نمی‌توان با پرسشی مثل «چه می‌شد اگر چنین و چنان نمی‌شد» به نظاره و تحلیل نشست، اما هیچ‌کس نمی‌تواند بگوید دست‌کم یک بار هم نبوده که با آه حسرتی با تاریخ و اتفاقات هولناکی که در آن رخ داده، نگاه نکرده است. در این گزارش که نگاهی به جنگ جهانی اول و چگونگی و چرایی رخ‌دادن آن است انداخته شده، پیامدهای این جنگ خانمانسوز را مطرح کرده‌ایم تا از خلال آن بپرسیم چه می‌شد اگر جنگ جهانی اولی به‌وقوع نمی‌پیوست؟

در ۲۸ ژوئن ۱۹۱۴ حول و حوش ساعت ۱۱ صبح «فرانتس فردیناند» و همسرش، «کنتس سوفی چوتک» به قتل رسیدند و این ترور، دستاویزی برای آغاز جنگی ۱۵۶۴ روزه شد که درنتیجه آن چیزی نزدیک به ۸۵ میلیون نفر جان باختند.

فرانتس فردیناند، ولیعهد اتریش کـه وارث تاج و تخت پادشـاهی اتریش-مجارسـتان بود، به همراه همسرش، «کنتس سوفی چوتک» به‌دست «گاوریلو پرینسیپ» جوان ملی‌گرای صرب-بوسنیایی از اعضای گروه «دست سیاه» (Black Hand) در صـراییوو»، پایتخت بوسنی که در آن زمان جزو صربستان بزرگ بود، به‌قتل رسیدند.

امپراتوری اتریـش که یکـی از قدرت‌های بزرگ اروپا و جهان به حساب می‌آمد، با متهم کردن دولت صربستان و دخالت در این ترور، آن دولت را مسئول این واقعه دانست. بنابراین تقاضای تحقیقاتی با شرکت نمایندگان اتریش صورت گرفت که دولت صربستان، تحقیقات را پذیرفت، اما با حضور نمایندگان اتریش مخالفت کرد.

در همان روز ترور، امپراتوری اتریش-مجارستان به صربستان اعلام جنگ کرد. در همین حال، روسیه آماده دفاع از صربستان می‌شود و بسیج عمومی اعلام می‌کند. آلمان هم به حمایت از اتریش، به روسـیه و فرانسـه اعلان جنگ می‌دهد. میلیون‌ها تن از مردم شادمان در خیابان‌های شهرهای مهم اروپا شروع به رقص و پایکوبی کرده و تصمیم حاکمان خود را برای رفتن به جنگ مورد حمایت قرار دادند. مردان جوان داوطلب برای جنگیدن، هجـوم می‌آورند و ناباورانه، همه دنیا به خاک و خون کشیده می‌شود. درنهایت رقابت دولت‌های بزرگ بر سر مسـتعمره‌ها و مسائل نظامی و ملی‌پای قدرت‌های بزرگ را به‌میان می‌کشد و منجر به آغـاز جنگ اول جهانی از سـال ۱۹۱۴ تا ۱۹۱۸ می‌شود.

اول اوت، آلمـان، جنگ با روسـیه را آغاز می‌کند؛ ۳ اوت، نظامیان آلمان اوکزامبورگ را اشغال می‌کنند؛ ۳ اوت، آلمان با فرانسـه وارد جنگ می‌شود؛ ۴ اوت، آلمان به بلژیک بی‌طرف، حمله می‌کند و این اقدام یعنی حمله به یک کشـور بی‌طرف موجب دخالت انگلیـس در جنـگ می‌شـود ۱۰ اوت، اتریـش-مجارستان با روسیه وارد جنگ می‌شـود؛ ۲۳ اوت، ژاپن با آلمان وارد جنگ می‌شود؛ ۹ اکتبر، بلژیک به دلیل محاصره نظامیان آلمان سقوط می‌کند و جنگ همچنان ادامه و گسـترش می‌یابـد. در این جنگ، طرفین متخاصم عبارت بودند از «متحدین» یعنی: آلمان، اتریش و هنگـری (مجارها که بعدها ترکیه عثمانی و بلغارستان نیز به آنها پیوسـتند) و «متفقین» یعنی: فرانسه، انگلیس، روسیه، بلژیک، صربستان و ژاپن؛ سـپس ایتالیا، رومانی، پرتغال، یونان و ممالک متحده آمریکا. به‌طور کلی در این جنگ ۱۴ کشـور اروپایی و ۳۵ کشور جهان که عموماً از اقمار کشورهای اروپایی بودند درگیر شدند.

اگرچـه عوامل مختلفـی مثل عامـل اقتصادی، مشـکلات داخلـی کشـورها، عوامـل خارجـی و تسویه‌حساب کشورها با یکدیگر و مسائل بین‌المللی را برای آغـاز این جنگ می‌شـمارند، اما علل اصلی جنگ جهانی اول عبارت بـود از مواردی مثل رقابت اتریش و روسـیه در بالکان، اختلاف بین فرانسـه و آلمان از سـال ۱۸۷۰ درباره آلزاس ولـرن و رقابت اقتصادی و دریایی میان آلمـان و انگلیس؛ اما بهانه شـروع جنگ، ترور ولیعهد و همسـرش بود. جنگ جهانی اول با همه خرابی‌ها و کشتار انسان‌ها و نابود کردن زیرساخت‌های صنعتی، اقتصادی و اجتماعی، درنهایت در ۱۱ نوامبر سـال ۱۹۱۸ با امضای پیمان صلح پایان یافت.

نظرشماری از تاریخدانان درمورد مقصر اصلی

درحالی که بیش از ۱۰۰ سال از آغاز جنگ جهانی اول می‌گـذرد، بحـث بر سـر این‌که کدام کشـور مسـئول شـروع این فاجعه عظیم بوده، همچنان ادامه دارد.

«مـر مکس هیسـتینگز»، کارشـناس تاریـخ نظامـی، می‌گویـد: «هیچ کشـوری به تنهایی مسئول در گرفتن جنگ نیست، اما به‌نظر می‌رسد سهم آلمان از همه بیشتر باشد. این کشـور در ژوئیه ۱۹۱۴ (تیر و مرداد ۱۲۹۳) بـه تنهایی قادر بود جلوی وقوع فاجعه را بگیرد. برای ایـن کار کافی بود «چک سـفیدی» را کـه در حمایت از حمله احتمالی اتریش به صربستان در اختیار این کشور قرار داده بود، پس بگیرد. متاسفانه این استدلال را که صربسـتان کشوری سـرکش بود و استحقاق مجازات‌شدن به‌دست اتریش را داشت، قبول ندارم. فکر هم نمی‌کنم که روسـیه در سال ۱۹۱۴ خواهان جنگ بود».

«مـسـر ریچارد جی اولنز»، اسـتاد برجسـته تاریخ دانشگاه کمبریج معتقد است: «صربستان مقصر اصلی وقوع جنگ جهانی اول بود. ملی‌گرایی و توسعه‌طلبی صربها نیروهای بسـیار مخربی بودنـد و حمایت صربسـتان از سازمان تروریسـتی دست سیاه (یک انجمن نظامی سری متشـکل از ملی‌گرایان صرب) عملی بسیار غیرمسـئولانه بود. مسئولیت اتریش-مجارستان هم تنها اندکی کمتر بود. این کشور واکنش بی‌تناسبی به قتل ولیعهد امپراتوری هابسبورگ نشان داد. فرانسـه روسـیه را نسبت بـه اتریش-مجارسـتان جری کـرد و آلمان هم اتریشـی‌ها را به اصرار بـر خواسـته‌هایشـان تشـویق کرد. بریتانیا مثل آنچه در جریان بحران بالـکان کرده بـود، در میانجی‌گـری میـان طرف‌ها کوتاهـی کرد، زیـرا از بلندپروازی‌های اروپایی و جهانی آلمان بیمناک بود».

> **بیشتر افرادی که در جنگ کشته شدند، مردان جوان بودند. تنها در طول این مدت، حدود ۶۵ میلیون نفر بسیج شدند. از این عده، حدود ۹ میلیون نفر کشته شدند؛ حدود ۲۲ میلیون نفر (به‌نسبت یک‌سوم) معلول و از کار افتاده، ۷ میلیون نفر برای همیشه ناقص و معلول شدند و حدود ۵ میلیون نفر نیز مفقود شدند**

«دکتر هدر جونز»، اسـتادیار تاریـخ بین‌المللی در مدرسـه اقتصاد لندن نیز معتقد اسـت «بیشترین تقصیر متوجه دولت آلمان اسـت. حاکمان آلمان با تشویق اتریش-مجارسـتان به حمله به صربستان، امکان درگرفتن جنـگ در بالـکان را فراهم کردند. آنها به خوبی می‌دانسـتند که ایـن درگیری ممکن اسـت ابعاد بزرگتری پیدا کند. خیلـی بعید بود که اتریش-مجارسـتان بدون حمایـت آلمان چنین واکنش شدیدی نشـان دهد. علاوه‌بر این، آلمانی‌ها با دادن ضرب‌الاجل به روسـیه و فرانسـه، بر شدت خصومت‌ها در سـطح اروپا افزودند. آنها همچنین با حمله به لوکزامبورگ و بلژیک، معاهدات بین‌المللی را نقض کردند، آن هم درحالی که می‌دانستند حمله به بلژیک به احتمال قریب به یقین به ورود بریتانیا به جنگ منجر خواهد شـد. البته این بدان معنا نیست که عوامل دیگری هم در این میان تاثیرگذار نبوده، یا این که آلمان به تنهایی مسئول بروز جنگ بوده است. رفتار صربسـتان در قبال اتریش-مجارسـتان به‌شدت تحریک‌آمیز بود و به‌هرحال برای وقوع یک درگیری نظامی به دو طرف نیاز است.»

چه می‌شد اگر...

اسـتفاده از سـلاح‌های شـیمیایی، غرق صدها کشتی، به‌وجود آمدن مشکلات سیاسـی-اجتماعی و بیشتر شدن فاصله طبقاتی میان ثروتمندان و مردم عادی، تنها بخش‌هایی از اتفاقاتی بـود که به دنبال جنگ جهانی اول رخ داد.

جنگ جهانی اول، نقشه سیاسی اروپا را تغییر داد. چهار امپراتوری را نابود ساخت، امپراتوری آلمان تاج و تخت را از دست داد و دولت جمهوری جایگزین آن شد. امپراتوری‌های شکست خورده اتریش-مجارستان و عثمانی هر دو از هم گسیختند و امپراتوری روسیه نیز به‌دست انقلابی‌های بلشویک افتاد.

همچنین، با اشغال ایران توسـط بریتانیا و خرید آذوقه مردم ایران توسـط ارتش اشـغالگر و شـروع قحطی بـزرگ ۱۹۱۹-۱۹۱۷ بین ۸ تا ۱۰ میلیون نفر از مردم ایران به کام مرگ فرو رفتند. بیشتر افرادی که در جنگ کشته شدند، مردان جوان بودند. تنها در طول این مدت، حدود ۶۵ میلیون نفر بسـیج شدند. از این عده، حدود ۹ میلیون نفر کشـته شدند؛ حدود ۲۲ میلیون نفر (به نسبت یک سـوم) معلول و از کار افتاده، ۷ میلیون نفر برای همیشه ناقص و معلول شدند و حدود ۵ میلیون نفر نیز مفقود شدند.

حال می‌تـوان برای این پرسـش، پاسـخ بهتری یافت: «چـه می‌شـد اگـر جنـگ جهانـی اول به راه نمی‌افتاد؟»

نیروهای نظامی اتریش به‌همراه سنگی غیرنظامیان صرب در اردوگاهی که در بوسنه حدود سال ۱۹۱۵ تا ۱۹۱۶ اعدام کرده‌اند

پرواز هواپیماهای ویژه آمریکا

تنگه دردانل و کشتی‌های جنگی هر انسدر سال ۱۹۱۵

ترور فرانتس فردیناند، ولیعهد اتریش و همسرش، «کنتس سوفی چوتک» به دست گاوریلو پرینسیپ در ژوئن ۱۹۱۴

ناوگان آرام در سواحل چین در سال ۱۹۱۴

پناه‌گاه‌های ضدگاز برای جلوگیری از حمله شیمیایی صورت می‌گیرد

نیروهای هندی در حال تمرین